

Kossuth eddig ismeretlen munkáját, melynek kéziratát ugyan a mostoha sors kényszere a haza határain kívülre juttatta, de a másolata mégis kezünkben van és azzal minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül most már szabadon rendelkezünk. Hálásan köszönöm, hogy meghallgattak és hálát adok a Mindenhatónak, hogy Kossuth Lajos halálának 49. évfordulója napján emlékezhettem meg e »providenciális« nagy magyar, eddig teljesen ismeretlen munkásságának egyik hajtásáról: a személyével összefüggő magyar kisededóvásról.

Mešterházy Jenő.

A MAGYAR SZEMÉLYISÉGRE SZABOTT NEVELÉS ÉS SZÉCHENYI NEVELŐI ZSENIFE.

(Második közlemény)

III. b) Neveléstani megjegyzések.

1. A magyar nevelőnek — mint már szó volt róla — számolnia kell az általa nevelendő lelkiségnek sajátos jegyeivel, ezért, legalább rövid vázlatban¹, utalnunk kell azokra a speciális nevelői feladatokra, amelyeket a fentiekben vázolt lelkiségű magyar gyermek nevelése megkíván és amelyekkel kellő számotvetés a valóságos magyar nevelői gyakorlatban mindeztideig még nem történt, de a nevelendő lelkiségnek fajta- és nemzetlélektani szempontokból nem elegendő ismerete miatt nem is történhetett.²

Sajátosan magyar nevelői feladatul kínálkozik a magyar *temperamentum* túlzásainak lenyesegetése, a nagyobb kitartásra és egyirányú állandóságra szoktatás, a könnyen sértődékenységek és a könnyen csüggedések ellen való küzdelem, a lehető kirobbanások gondos megelőzése, az önfékezésre és fegyelmezésre, elővigyázatra, körültekintő és nagyobb gyakorlati eredményű helyes

¹ Részletekre vonatkozóan lásd *Sajátosan magyar személyiségjegyek* (Nevelésügyi Szemle, 1940. máj.—jún. és szept.—okt.); terjedelmesebb és rendszeresebb összefoglalásban foglalkozik a magyar személyiség nevelésének kérdésével *A magyar személyiség nevelése*. (Prot. Szemle 1940.)

² Természetes, hogy — Magyarországon nemcsak magyar származású gyermekek élvén — a nevelőknek megfelelően ismerniök kellene a különböző hazai *nemzetiségek* fiaira típusosan jellemző lelki jellegzetességeket is. Magam ezúttal csak a magyar származásúakra jellegzetes némely lelki jeggyel foglalkozom, eddigi vizsgálataim azonban már igen tanulságosak némely más nemzetiségűek lelki jellegzetességeinek jobb és biztosabb megismerésére is. Eddig a legzadagabb anyag a *szlovák, zsidó* és budapest-környéki *német* ifjúságra vonatkozóan áll rendelkezésemre. Némely eddigi, — köztük egy németnyelvű (Psychologische Persönlichkeitsprüfung im Dienste der experimentellen Rassenforschung) munkálatomban — már foglalkoztam is velük. Hogy legelőször a leszámolás szerint is magyar ifjúság személyiségképével kell minél világosabban leszámolnunk, ezt Magyarországon nemcsak a *történelmi és alkotmányos méltányosság* követeli meg, de a józan magyar *államérdek* is: a pszichológiai vizsgálatok tanulsága szerint még ma is az államalapító magyarság az a nép, amely a legalkalmasabb a szent-istváni birodalom *sokféle* nemzetiségeinek — számukra nemzetiségük, hagyományaik, nyelvük, egész szellemiségük szabad kifejtését megértéssel és türelemmel biztosítva, sőt elősegítve — az (egészében magyar szellemű) nemzeti és állami egységben való *tartós és magasabbrendűen humánus* összefogására.

alkalmazkodásra való sikeresebb reászoktatás. Mint általában hasznos sajátos nevelői eszközökhöz, a magyarság józan értelmiségéhez és természetes morális és eszmény-kereső igényeihez kell fordulnunk, többször élve (a magyarral szemben eddig olyan ritka) elismeréssel, mintsem a korholással, megtorlással és megtörni akarással, és lehetőleg mindig a szép szó fegyverével, — de a vezetés gyepelőjét, amint azonnal szó lesz róla, mégis erős és kemény kézben tartva. Az sem mindegy, hogy ki, milyen személyiség neveli a magyar gyermeket: a magyar gyermeket nem nevelhetik sikerrel súlytalan pojáca-egyéniségek, de a ridegen erélyesek, a mindig megtorolni és megtörni akarók sem, nem nevelhetik helyesen mereven pedáns »Schulmeister«-ek, sem bürokrata tanítók, vagy tanárok, sem a túlzó liberálisok. Súlyos értékű személyiség-alapot csak súlyos értékű személyiség tud megfelelően kibontakoztatni, a vezetői gyepelőt időnkint hosszabbra engedve, de mégis mindig erősen tartva: a szabad magyar *természetes* virtuskodásának enyhébb kiültetésére, de ha kell, *megalkúvások nélküli* kemény megszorítással; szabad megnyilatkozásra engedve a magyar lélek sokszerűségét, változatosságát és pedig úgy, hogy maga a nevelő se váljék *soha merevvé*, hanem neveljen szabadabban, a pillanatnyi aktualitáshoz alkalmazkodó legmegfelelőbb módon, a maga mindenkori lelkiállapotának is és külön egyéniségének is a legjobban megfelelően.

2. Az *önmagával* szemben való beállítódás terén szelidíteni kell ez esetleges gögös, dölyfös büszkeséget. Reá kell bírni a magyar gyermeket arra, hogy akarja felismerni és bevallani gyöngéit, hibáit: hiszen nem szégyen az, ha benne is van gyengeség. Tereljük át figyelmét a maga individuálista kedv-problémáiról a mások, a közösség, az értékek világa felé: hiszen lelke legmélyéről úgyszólván az érték felé vágyik; bírjuk reá, hogy — állandóbban tekintve az objektív és magasrendű értékeszmények felé — csak az *objektív* tényről, valótól vezettesse magát (nem pedig hangulata, vagy pillanatnyi kedve szeszélyeitől): hiszen mennyi józanságra képes, mennyire eleven a realitás iránt való érzéke, mennyire képes az objektivitásra, mennyire vágyik a minél magasabbrendűre! Állítódják be a helyesebb *alkalmazkodásra* a maga nagyobb sikeréért, jobb eredmény eléréséért is. Készítsük persze tisztább önismeretre és erősebb fejlődésvágyra is. De nevelői példánkkal is mutassuk meg, hogy hogyan lehetünk képesek a kívánt magasabbrendű életre: szolgálja maga a nevelő is, a maga példaadó kötelességének is mély átérzésével, a legmagasabbrendű eszményeket.

3. A *másokkal* szemben való viszonyban is a többi emberhez való teljesebb (és helyes) alkalmazkodáshoz próbáljuk szoktatni, beláttatva vele, hogy szükséges ez a *sajátmaga* jobb érvényesülésére is, de ezen át a közösség, a magyarság teljesebb érvényesülésére is. Legyen több tekintettel másokra, hiszen olyan mély érzéke, megértése, tapintata, jóindulata, türelme stb. volna hozzá. Helyezze magát bele a másba, ehhez is megvolna az érzéke, de individuális önértékelése hányszor akadályozza benne! Hallgasson meg másokat, sőt az sem éppen szégyen, ha tanácsért is másokhoz fordul

és ha a másokkal való harmonikus együtt-dolgozásra is jobban reákszerteti magát. Viszont soha ne bízzék vakon másokban, ne higgyen a pusztán szép szónak (de tárgyi biztosítékokat keressen), és ne feledjen túlságosan gyorsan, tartsa egy kissé még a neheztelet, a haragot is, ha erre tényleg komoly oka van, ám dobja ki magából a pusztán önérzetes sértődöttségéből fakadt, oktalan nehezteleteket és haragtartásokat. Több okos, óvatos elővigyázattal, több perszereverációs hajlandósággal elkerülheti, hogy továbbra is könnyen becsapják, hogy csalódásai és gyötrelmei után elveszítse életkedvét, hogy naiv bizalma mély bizalmatlanságba forduljon, hogy benső egyenetlenségekbe rendüljön, helytelenül kirobbanjon, vagy épen összetörjön. Így jobban fog tudni kielégülni is, gyakorlatilag érvényesülni is az életben, és ha eddig igazában az a nép volt, amely még a saját kárán sem okult, ténylegesen átalakulhatna azzá a néppé, amely követni is tudja a bölcs, józan elővigyázatosságra is képességet mutató, de gyakorlatilag ritkán követett közmondást: »Más kárán tanul az okos«. Önként kínálkozik fel e ponton is *Széchenyi* példája: mindig menyire törekedett arra, hogy a magyarság számára felesleges saját rossz tapasztalatokat elkerültetve, a mások, más népek történetének, fejlődésjelenségeinek tanulságait okosan értékesítve *azonnal a helyeset*, a jót ültessük át magyar talajba! — A külső tekintély előtt való vak hódolatot viszont ne erőltessük magyarjainkban, a szolgálai megalázkodás és meghunyászkodás követelésének magyar-gyilkos eszközétől pedig különösen óvakodjunk: pontosan épen olyan súlyosan hibázik a magyar nevelés tényleges gyakorlata és a magyar közélet e ponton, mint pl. a magyar gyermek (illetőleg ember) dacosságának kezelésében. Könnyű reabírunk őt az érték előtt való meghunyászkodásra; ezért az értéket ragyogtassuk mindenütt eléje (ott, persze, ahol ez valóban meg is van): könnyen fog tudni megalázkodni előtte (*csak ez előtt*) és dacát szeliden a megértés (sőt, ha helye van, a részleges elismerés) szavával, a józan értelemre és a morális komolyságra hivatkozó szellemben szeliden, komoly módon, esetleg derűs melegséggel meg is *szégyenítő* szóval szereljük le, — egész életére hálás lesz e nem várt szelidségünkért —, de ne próbálgassuk rajta a durva megtorlás és megtörésnek nem az ő morális alkata, érzékenysége, önértékelése számára való, de a magyar lelket csak kerékbe törő és soha nem teljes eredményű fegyvereit. — Ha ahhoz is hozzá szokik a nevelő, hogy általános moralizálások helyett esetről-esetre szóló konkrét tanácsokkal igyekezzék lépésről-lépésre segíteni elő neveltjeinek kívánatos átalakulását, el fogjuk kerülni azt is, hogy a természetes és helyes benső kielégülés helyett kompenzációs ál-elégtételeket alakítson ki a maga számára a magyar gyermek és ifjú; mint ahogy különös gazdagságban találunk ilyeneket — hogy csak egy példát említsünk — pl. az elszegényedett dzsentri-familiák fiaiban és leányaiban, ebben a sajátos embertípusban, amelyet egyedül csak a kérdőívek kérdéseire adott válaszok alapján is a legtöbbször világosan felismerhetünk, de amelynek külön nevelési problémái érdemlegesen tudtunkkal még senkit sem foglalkoztattak.

4. Egyébkörü beállítódások terén középponti szabály lehet: reászoktatni a magyart a reális *érvényesülésnek* és életsikernek okosan, elővigyázatosan, körültekintően és kitartóan alkalmazkodó eredményesebb munkálására. Hiszen megvolna ehhez is minden képessége, így egyebek között a nealítás iránt való erős érzék is. Ki kell mutatnunk előtte, hogy *érték* van az ő érvényesülésében, hogy érdemes a sikerért megharcolni. A külső, esetleg »úri« látszatok helyett a benső úri mivoltot erősítsük benne. Kitartóbbá teendő, állandóbban kapcsoljuk őt általa is nagyra értékelt eszményekhez: ezekhez kapcsolva reábirhatjuk, hogy okos igényességgel tapadjon az érvényesülés problémáihoz is, ne mondjon le könnyen a gyakorlati érvényesülés szempontjából fontos dolgokról, ne feledjen el könnyen tartós következményű bántásokat. Az egész magyar személyiséget valójában nem is annyira nemesebbé, mint inkább *eredményesebbé* kell formálni a maga és az egész nemzeti közösség érdekében. A magyar gyermeknek szüksége van állandó, *gyakorlati irányú* késztetésekre, arra, hogy a legkülönbözőbb gyakorlati dolgokban felmutassuk előtte a bennük rejlő *értékjegyeket*: akkor megérti, hogy érdemes érték küzdeni és magát legyőzve alkalmazkodni. Meg kell értetni vele, hogy minden *komoly* eredményt (már pedig csak ez értékes ő előtte is) csak komoly és kitartó, körültekintő és okosan alkalmazkodó munkával lehet elérni. Persze az sem volna szabad, hogy a magyar *közélet* rossz példái körülvegyék. Hogy a nevelési és ezen belül az iskolaügyi *reformoknak* is a magyar személyiséghez illőknek kell lenniök, vajjon ki tagadhatná? Ezeknek természetes alapkövetelményei is világosan megrajzolhatók, — alábbi e kérdésre még kitérünk.

Az *értékekkel, elvekkel, eszményekkel* szemben való beállítódás terén hozzuk a magyar gyermekben nagyobb összhangba az *eszmények* elvszerűségét és a *valóságot*. Józan, okos megítélés alapján hangoljuk össze az *ön-érték, valóságérték, siker-* (és alkalmazkodás-) *érték, közösségi érték, elvi, eszményi érték* igényeit — egyikről sem feledkezve meg közülük, mert ha e sor bármely tagját figyelmen kívül hagyjuk, a magyar lélekben elkerülhetetlen a pszichés folyamatok természetes láncolatának meglazulása: a magyar lélek *mindezekben* a területeken megkívánja a maga táplálékát, munkáltatását, — *csak önmagára* hagyva azonban legkevésbé az alkalmazkodás- és sikerérték terén, ami pedig sarkpontja a magyar értékek hazai szomorú elkallódásának, vagy legalább is igen gyakori háttérbe-szorulásának. Ha e magyar háttérbeszorulásból egyes idegenek hasznot húzhatnak is, e helyzetnek az *egész ország* és az egész magyar kultúra semmi más úton be nem tölthető, *ki* nem javítható kárát vallja.

5. Az *egyes lelki funkciókörök* terén törekednünk kell legyőzteni a hangulati szeszélyek és túlzások ártalmas belejátszását a magyar reakciókba; épen úgy le kell győzteni a jogosulatlan, vak fatalista optimizmust, az ábrándozgatásban való látszat-kielégülést — hiszen a magyar valójában a praktikus és nemes értékű *cselekvésre* született, — mint a bénító bizalmatlanságba és pesszimizmusba süllyedést is. A magyar érzékenységet *irányítani* kell: sem a sértődékeny-

ség túlzásai, sem a feltűnő érzelmi lelkendezések például nem hasznos tulajdonai: rakassunk rájuk növedékeinkben is benső, önmagukban felerősödő féket. Szelidítve az impulzivitás túlzásait, elkerülhetjük a válságba süllyedések és megtörések veszélyeit. Különös gonddal kell kibontakoztatni a magyarság józan szellemét és rendkívüli objektív tisztaságra képes, egyszerű lényegét és világgosságot kereső értelmét. Vajjon hogyan próbáltuk eddig *igazán* csak problémává is tenni ezt a feladatot? Hiszen nem is tudatosítottuk a magyarság értelmi értékeit, csak úgy nem, mint a morálisakat. Pedig *ezek* a mélyebbek és ezek adják sajátos *értékszínzetét* az annyit hangoztatott magyar temperamentum-, virtus-, lovagiassági, büszkeségi, függetlenségi, türelmi, vendégszereteti, stb. jegyeknek is. De mi szeretjük mindig hangsúlyozni, mint magyar specialitást, a *kívülre* feltűnő felszíni jegyeket és szinte eszünkbe sem jut azok sajátos érdekességeinek mélyebb, magasrendűbb, sőt *ritka* emberi értékcsinákat rejtő gyökereit keresni. De meg kell arra is tanítani a magyar gyermeket: az értelem »univerzális« emberi eszközünk, amely arra is jó, hogy helyesebben *alkalmazkodjunk*, hogy jobban kivívhassuk a magunk érvényesülését, az életsikert, és persze a magyarban is *egyenként* és módszeresen kellene kifejleszteni, külön-külön az *összes* értelmi képességeket — nemcsak pl. a matematikáit.

III. c) További neveléstani következmények ; kapcsolatok Széchenyivel.

1. Milyen legyen a fent vázolt magyar személyiségnek legmegfelelőbb nevelői *céltrendszer* és milyenek legyenek a helyes jövő magyar nevelés *eszközei*? Ugy hisszük, általánosan elfogadható az a követelményünk, amely szerint a magyar nevelői célt a legtágabb fogalmazásban a következőképen határozzuk meg: az egységes *nemzeti közösséget*, annak erősödését és fejlődését legjobban szolgáló *magasrendű személyiséggé* való nevelés. E célkitűzésbe beletartozik egyfelől az *általános emberi magasrendűségnek* kiteljesülése való — és a magyar személyiségnek anynyira megfelelő — törekvés, másfelől a különös, *sajátosan magyar* nevelési tényezőkkel való józan és igaz *számotvetés*: a józan számotvetés nemcsak a hazai »körülmenyekkel«, de épen a magyar lélekkel, a magyar *személyiséggel* is. Fontos természetesen az idegen származású magyar állampolgárok személyiségjegyeivel való számotvetés is, de legelsősorban a *magyar* személyiséggel kell számotvetnünk azért, hogy egész magyarságunk a legmegfelelőbben alakulhasson erős és magasrendű egységgé és harmonikusan szolgálhassa a magyar *anyagi és szellemi* — és amennyiben ehhez szükséges, egyuttal a területi — *erősödés és emelkedés* célját. E szempontból vizsgálódva, *Széchenyi* is kétségtelenül úgy áll előttünk, mint elsősorban a sajátosan *magyar* jegyek jobbításának, mint épen a magyar származású magyarok emelkedésének apostola.

2. Azt mondtuk: kell, hogy a magyar nevelésnek nemcsak eszményei, de *eszközei* is a magyar lelkiségnek megfelelők legyenek.

Széchenyi e szempontból is helyesen és mélyen érző magyar nevelő volt. Amint már említettük, a magyar személyiséghez szabta nemzetnevelő munkájának eszközeit. E ponton még oly kérdésekben is helyesen foglalt állást, mint pl. az idegen származásúak asszimilációjának problémája, vagy a magyar reformok minéműségének kérdése, vagy pl. mondjuk, a *fizetni nem szeretés* magyar vonásának nevelői kezelése. A nemzetiséget — mondja például — nem lehet csak úgy rákenni valakire, mint a meszet a falra, vagy a mázat a fazékra; élnünk kell a *szeretetreméltóság s rokonszenvre gerjesztés* eszközeivel is, stb. Utalhatunk e ponton is a fentebb adott magyar személyiségre. Reformnak pedig egy »szelid s konvulzió-nélküli reformációt« kíván. Ha a magyar — aki, tudjuk már, hogy Széchenyi szerint sem pénzsóvár — fázik a fizetéstől, — aminek úgy hisszük, bizonyos történeti okai is vannak —, ugyan mivel csábítsuk reá? Egyfelől annak »megmutatásával, hogy semiből semmi nem lesz«, tehát szükséges, hogy ő a köznek előlegezzon valamit. Másfelől bizonyos előítéleteket kell legyőznünk, megértette vele, hogy »jobb ember« nem lehet boldog »bizonyos nemzeti nagyság nélkül«. Érdekes a tanács után hozzátett mondat is: »E két varázsszer okvetlen diadalt szerez a legmakacsabbnál is«. Könnyen megfigyelhetjük, hogy ezt a magyarságnevelő tanácsát Széchenyi is egyfelől a *józan értelem* szavával élésre, másfelől a magyarság természetesen nemes, morális, nemzeti, stb. érületére alapítja, csak úgy, mint ahogy vizsgálataink alapján magunk is ugyanerre a két alaptényezőcsoportra ítéltük felépítendőnek a magyar nevelésnek sajátos általános módszerét, még részletkérdések helyes megoldásában is: I. pl. a dac kérdésében mondotakat.³ A magyar személyiség jegyeiről vázolt képpel kapcsolatosan már fölemlítettük, hogy nevelői figyelmünket különösképen mire kell fordítanunk. A kívánatos irányú fejlesztéseket általában elérhetjük a neveléslelektanból ismert, részben már régibb nevelői — pl. egyházi — gyakorlatokban is értékesített általános eszközökkel és ezentúl főképpen a már többször említett legáltalánosabb magyar nevelői eszközi szabály követésével: szabja meg eljárásainkat a *józan magyar értelemre* és a természetes morális hajlandóságokra való támaszkodás, éljünk elsősorban szelid szóval, de a kemény kéz és megalkuvás nélküli szigorúság elkövetkezhetőségét is éreztetve, hogy akadályok, benső gátlások nélkül érhessük el a nemesebbre vágyó és mély szégyenérzésekre és férfias szemérmetességre is hajlamos magyar gyermekben a lelkiismeret felébredését, de másfelől elkerülhessük a túlzó individualitás és szabadosság érvényesülését, a szabad játék túlzássá fajulását és általában minden lényeges kiadást a fejlődés kivánt, lényege szerint szigoruan egyenes vonalától. A magyar nevelési reformok tekintetében pedig valljuk, amit bármi téren való magyar reformokról vallanunk kell: 1. Legyenek a magyar reformok a magyar lelkiségnek és a magyar élet követelményeinek megfelelők, ami azt is jelenti, hogy nem megfelelők sem a rendszerint

³ A magyar és zsidó diák dacának kezeléséről részletezőbben szól két tanulmányom: *Sajátosan magyar személyiségjegyek* és *A magyar nevelő eszmény*.

sebtében is átvett *idegen-majmolások*, sem az általános *fejlődés* helyes irányától és elért eredményeitől távolmaradó, makacs elzárkózás, sem a bár magyar, de *jól át nem gondolt*, meg nem emésztett és talán nem is egységes alapelvekre, továbbá elégtelen lelki alapokra össze-vissza épült, önkényeskedő újítások, mintegy, csak azért, hogy megmutassuk: hát ha csak ez kell, tudunk ám mi is újítani, ... ha már minden áron muszáj. 2. *Összhang, egység, következetesség* érvényesüljön bennük, — mert a magyar értelem megkívánja ezt és a magyar egyszerűen szinte »nem képes« bizonyos következtelenségek megemésztésére, — és pedig az egyetemés magyar nevelői szolgálat *minden* terén, így az egyetemi és főiskolai, az *iskolánkívüli*, a *felöltt*-nevelés, *szülő*-nevelés, *katonai* nevelés, stb. különböző köreire is azonos szellemben kiterjedően. Végül 3. érvényesüljön *megalkuvások nélkül* a reform igazi szellemének megfelelő, és ismét a magyar léleknek és életviszonyoknak is megfelelő egységes szellemű, de a különféle nevelési körök sajátos igényeivel *rugalmasan* számotvetni képes *végrehajtás* is.

3. Hogy az *asszimiláció* kérdésében is tegyünk csupán egyetlen megjegyzést: számolnunk kell egyfelől azzal, hogy csak *igen hosszú*, valójában generációkon át, következetesen egy irányban folytatott nevelői és közéleti befolyás alakíthatja át nemcsak érzésben, de egész életbeállítódásában, gondolkodásában, viselkedésében, stb. is *teljesebben* magyarra az idegent. De másfelől nem minden személyiségi jegy vagy jegycsoport terén egyformán könnyű az asszimiláció: könnyű pl. a magyar *nemzeti érzés* és bizonyos külső temperamentum-jegyek, gesztusok, kifejezőmód, stb. átvétele, de nehéz pl. némely magyar *morális* vonatkozású jegy átvétele, vagy akár az anyagi érdek és *önérvényesülés* viszonylagosan kisebb magyar vágyának átvételése. Függ végül az általános áthasonulási könnyűség, vagyis az egyes jegyek átvételének könnyűségi sorrendje attól is, hogy az asszimilálódó egyén maga milyen fajtájú vagy nemzetiségű. Végül az is figyelmet érdemel, hogy bizonyos fajtakeveredéseknél megfelelő nevelés különösen is értékes eredményekre vezethet el, éppen némely magyar személyiségjegyek szerencsés módosulásával is: így az északiak vagy még inkább a dináriak némely vonása szerencsésen egészítheti ki, illetőleg módosíthat bizonyos máig domináló magyar fajta-jellegzetességeket. Nem véletlen, hogy a dinári vegyülés szerepet játszik pl. egy Zrinyi, egy Vörösmarty, vagy akár éppen *Széchenyi* egyéniségének alakításában.⁴

4. Még egy lényegbevágó megjegyzés kívánkozik a célkitűzés kérdéséhez. Az a nevelés, amelynek céljául a magyar nemzeti közösséget legjobban szolgáló magasrendű személyiség kialakítását tűztük ki, attól a még végsőbb eszménytől irányítva, amelyet »a magyar anyagi és szellemi erősödés és emelkedés« céljában határoztunk meg, eleve nyilvánvaló, hogy nem lehet helyes semmi *kívülről*, idegen minták után vagy akárcsak *felülről*, a felsőbb tár-

⁴ Széchenyi édesanyja: gróf Festetics Julianna. — Ily kérdésekkel részletesebben foglalkozik *A magyar személyiség nevelése*.

sadalmi rétegekből kiindulóan a magyar népre *reakciónyszerített* nevelés. E nevelésnek alulról, a magyar *népből* kell kiindulnia, a népre kell támaszkodnia, legelső sorban ezt kell emelnie, a maga magasabbrendű szempontokból elgondolt lelki szükségleteinek megfelelően, a neki megfelelő emelkedési eszményeknek jegyében. Szinte megdöbbenve vehetjük észre *Széchenyit* olvasva, hogy ez a rendkívüli zseni a ponton is nemcsak korát, de lényege szerint a máit is megelőzően (ahol ugyan sokat beszélünk a nép, a magyar paraszt neveléséről, de *kiérettén* igazat aránylag keveset hallunk, vagy legalább is még ma is sok, jól át nem gondolt felszínes és túlzó véleményt is találunk), mélységesen helyesen és józanul sejtett, sőt látott és ítélt. Érezzük, hogy *Széchenyi* korának bizonyára egyetlen nagyhatású olyan szelleme volt — még br. Eötvös Józsefet, ezt a különben annyira nagyszerű nevelőt és nagy demokratát sem véve ki —, aki a legmélyebbről és leghelyesebben érezte át, hogy az egész magyarság emelkedése elsősorban a látens értékek nagy hordozó tömegének, a nagy tartaléknak, a magyar parasztságnak emelkedésétől függ, a mintegy hét-nyolckilenc milliányi földművelő tömeg magasabbrendű emberi és nemzeti felemelkedésétől. Nemcsak *száma* szerint a legjelentősebb alap az: a legjelentősebb alap a felfelé irányuló, *természetes és egészséges társadalmi fejlődés törvényei* szerint is.

IV. Összefoglalás.

Térjünk vissza *Széchenyihöz*. Foglaljuk össze, amit eddig *Széchenyi* sajátosan magyar nevelői nagyságáról mondtunk, és egészítsük ki a mondottnak néhány részletezőbben már nem tárgyalandó további érdekes vonással:

Széchenyi tanításai legmélyén egy rejtett gondolatrendszer van, amely a legkülönbözőbb területeken tud újat mondani. De, mint magyar zseni, *Széchenyi* csak addig mélyíti el a rendszer alapjait, amíg ezt praktikusán szükségesnek érzi. Csak futólag említjük, hogy magyar jellegű az értelmi *feldolgozás* módja is, az érvelés komolyságával, korrektségével, meleg és nemes érzelmi átfűtöttségével. A magunk szempontjából rövid pontokba foglalva talán a következőket ítélhetjük *Széchenyi* magyar nevelői jelentősége tekintetében a leglényegesebbeknek:

1. *Széchenyi* összes neveléstani vonatkozású tanításai és fejtegetései a *magyar személyiségre* szabottak. Teljes értékében csak *ma* váltunk képesekké egész beállítódásának ezt az alapjellegét helyesen értékelni; ugyanígy csak mai öröklés-, fajta-, közösség-életkultúránk fejlettebb és öntudatosítottabb ismereteink teszik lehetővé, hogy megérthessük a *nemzetiségi* kérdésekben tett *Széchenyi*-nyilatkozatoknak mélyebb igazságát és józan bölcsességét is.

2. *Széchenyi* az *egyéni*, egyénhez szabott nevelésmód fontosságát hangsúlyozza.

3—4. Hangsúlyozza az *értelmi nevelés* rendkívüli jelentőségét és szorgalmazza az *igazság* vezető eszménye jegyében történő nevelést. Az értelmi nevelés körébe vágnak a *sokat*, sok tantárgyat és sok tanítás-anyagot tanultatás, vagyis a *túlterhelés* ellen han-

goztatott, igen erélyes, elítélő nyilatkozatai is, és ezzel kapcsolatban az önálló »ítélőerő« fejlesztésének, a lényegesre-irányulásnak feladatáról, a »dolgok filozófiája« megtanításának feladatáról vallott nézetei: mindezek ma is meghallgatást kívánnának.

5. Általános jelentőségű annak a természetes, Széchenyinél szinte magától értetődő követelménynek érvényesítése is, hogy a magyar nevelésben is alapvetően fontos a paraszti népréteg millióinak, ma úgy mondhatnók: *alulról induló* megfelelő nevelése.

6. Annak felismerésében is érzünk sajátosan magyar jellegzetességet, hogy a nevelésnek nem szabad a *kényszer* érzését keltenie a nevelendőben: a nevelésnek »*spontán hatású*«-nak kell lennie. De megjegyezhetjük, hogy mélyről érzi Széchenyi is, hogy valamelyes fokú önkény minden neveléshez lényegesen hozzátartozik, természetesen csak az értékek egyirányúbb és teljesebb kibontakoztatása érdekében és nem a *természet* ellen.

7. Nagy értékűnek ítélnék azt a felismerést is, hogy a *tömegnevelésnek*, a népnevelésnek, az egész nemzet nevelésének végső fokon az *állam* kezében kell lennie, a magyar nevelés *egységes szellemének* biztosítására. Ez az egységes elvű nevelés pl. az iskolán kívüli és a felnőttnevelés kérdésében igen sok államban (hazánkat is beleértve) ma sincsen keresztülvive.⁵

8. Érdeemesnek tartjuk külön felemlítésre az önállóságra való nevelés,⁶ az önálló *személyi súly*, »*pondus*« jelentőségének hangsúlyozását. Ha magunk a nevelés által kibontakoztatandó magasrendű személyiség kiteljesülését az »autonom személyi súly«-nak kiérésében véltük megjelölni, — amely személyi autonómia jelenti a kifelé, *külső* befolyásoló tényezőkkel szemben való lehető legteljesebb fokú személyi függetlenséget és szilárd önállóságot, a *külső* körülményektől való viszonylag legcsekélyebb fokú befolyásoltatást, másfelől jelenti *befelé* a legteljesebb meghatározottságot, kötöttséget, az »itt állok, mert *nem tehetek másként*« legszigorúbb és gyáva megalkuvások nélküli, belülről való *önmeghatározottságát* — Széchenyiből e gondolatnak benső lényegét is nehézség nélkül bontakoztathatjuk ki.

9. A *közösségi* nevelés kérdésében elég lesz arra utalnunk, hogy — különösen Imre Sándor után — általában is Széchenyi *szokás* a magyar »nemzetnevelés« eszményének atyjaként tekinteni; részletekre vonatkozólag a magunk részéről feleslegesnek érezve belehatolni, röviden különösképen csak az *egyvetértés* szükségességéről, a magyar nyelv és általában a nemzeti sajátosságok jelentőségéről, a közműveltség jelentőségéről, az önismeret fontosságáról, valamint a magyar hibákról szóló Széchenyi tanításokat domborítjuk ki. De voltaképpen *minden* Széchenyi-tanítás a nemzetnevelés egyetemes gondolatába torkollik. Részletezés nélkül hi-

⁵ L. a szerzőtől: *Embernevelés és lélektan.* (M. Psych. Szle. 1934.)

⁶ »Az embernek esni kell és sokszor esni, míg maga lábán állni tud« — vallja Széchenyi.

⁷ L. a már említett neveléstani vonatkozású dolgozatokon kívül a szerzőtől: *A magasrendű személyiség kibontakozása* (Szellem és Élet, 1937—38. és Új Élet Felé, 1. sz.) Még előbb: *Bevezető a lélektanba* (1934.)

vatkozunk Imre Sándornak arra a megállapítására, amely szerint »A társadalmi nevelés legújabb követelményei s legrégebb jelentkezési módjai Széchenyi írásaiban majd mind fellelhetők«, így azok is, amelyeket *Natorp* rendszerre fejlesztett. Széchenyi általában jól érezte, hogy a közösséghez az út az egyénen át vezet, a nemzet értéke is az egyének értékétől függ.

10. *Morális* téren külön kiemelendőnek tartjuk a férfias magyar komolyságnak, a természetes nemesre-törekvésnek, a magyar szemérmességnek, a becsület és az adott szó »szent«-ségének, a magyar méltóság, türelem, nyíltság, stb. jegyeinek erőteljes hangsúlyozását, de érdemes a figyelmet külön felhívni a magyarságot *korholó* megjegyzések tárgyköreire is. E ponton csak az igazi *lovagiasság* ellen Széchenyi szerint elkövetett magyar hibákra utalok, mint különösen érdekesekekre, vagy a magyar gyöngöseséget *mentegető* védőérvekre, pl. a magyar paraszt lomhaságának értelmezésében. A Széchenyi-munkák egész levegője azt mutatja: Széchenyi minden izgatását arra a sziklaszilárd meggyőződésére építi, hogy komoly, férfias bátorságú, házaszerető és a tökéletes felé vágyódó, szabad gondolkodású, a bölcs okosságot szerető nemes magyar személyekhez fordulhat, akiknek szemében eleve érték mindaz, amire *ő maga* mint erkölcsi, érzelmi, hazafias, idealista alapelvekre támaszkodik, akik — miként az értelmi evidenciák tekintetében — a morális evidenciák tekintetében is az övével azonos jellegű és emelkedettségű alapértékeléseket és vezető eszményeket kívánják gyakorlati életükben érvényre juttatni. Ez a komoly és természetes morális alap, amelyet Széchenyi a maga egyéniségével példáz és amelyre mint magyar morális alapra állandóan támaszkodik fejtegetéseiben, abban az általános idealisztikus beállítódásban olvad fel, amely mint magyar szemlélet Széchenyiben is — azon túl, hogy általános emberi és személyfeletti értékek hordozója — egyuttal határozottan nemzeti jellegű

11. Még *vallásos* tekintetben is könnyű volna Széchenyi tanításaiban a magyar szellemiség sajátos jellegzetességeit nyomozni. Széchenyi nem tagadja meg a vallás misztikumát, de mégis a nagy realitás-közelségű és a józan értelmet mindenek fölött értékelő magyar szellem vallásossága tükröződik bennük, amely még olyan nyilatkozatra is képesíti őt, hogy maga a keresztyénség is nem az érzelem, hanem az *értelem* vallása. Hogy a vallásos nevelés terén ennek a beállítódásnak meghatározott logikus következményei vannak, eleve nyilvánvaló.

12. Ha már említettük a realitás problémáját, hadd említsük meg külön is Széchenyi szellemének a nevelési intézetek terén is természetszerűen megnyilatkozó nagy, sőt alapvető gyakorlati fontosságú *valóságérzékét*. Amint már utaltunk is erre: mindenütt a való világra kell tekintenünk, hiszen »a való az emberiség egyetlen célra vezető kalauza.« Ugy ítélhetjük, hogy a *valóság* és a józan, okos *értelem* — mint külső és mint feldolgozó, benső tényező —: ezek a fő *eszközi* meghatározó tényezői (*a*) annak a Széchenyi-féle gondolatrendszernek, ha tetszik: filozófiai beállí-

tódás-alapnak, annak a részleteiben és legvégső alapjaiban ki nem fejtett; mondhatnók: »immanens« magyar szellemű filozófiai szemléletnek, amely előtt a legfőbb végső elv élet és hatalomforrás (*b*) az Istenség, amely megnyilatkozik az *Igazság* szavában, és amely szemléletnek *gyakorlati* célkitűzése (*c*) az okosan, józanul, *folyámatosan* munkált, megrázkódásoktól mentes fejlődés, a folytonos *tökéletesedés*, az egész emberiségnek magasrendű kiteljesülése. Ebben az egyetemes emberi fejlődésben a maga külön színével részt vesz minden emberfajta és minden nemzetiség: ezekkel tehát az egész emberiség, és ezen túl — bizonyára hozzátelhetjük — az egész mindenség javára *kötelességük* kifejtteni, teljessé kibontakoztatni a maguk sajátos, külön-külön értékeit, amint az egyéneknek is kötelességük, fajtájuk és nemzetük érdekében is, kifejleszteni a bennük szunnyadó értékeket. A legmélyebbről talán így válik logikus rendszerben értelmezhetővé az a rendkívüli jelentőség is, amely Széchenyi tanításaiban a *kötelesség* fogalmához kapcsolódik. Széchenyi személyes életmunkája: a magyarság elősegítése szinte *megváltó* munkával és önfeláldozással. Nagy lelki megrendülése épen azért következhetett be, lélektani és morális logikai szükséggel, mert a forradalom bukása után úgy érezte, hogy tévútra vezette népét; de épen ezért vált lehetségessé és *lélektanilag indokolttá* a tébolyból való feltisztulása is, amikor, az elnyomatás éveit alatti, alkalma volt megbizonyosodni a magyar ellenállás legyőzhetetlenségéről, és ezért nem véletlen, ha újra bizni kezd a magyar jövőben, a magyarság bizonyos értékeit más népekkel szemben még öntudatosabban kiemeli és, amint *Szekfü Gyula* is mondja, »Széchenyi 1859 végén egy darabig optimista lelkesedéssel dolgozott.«⁸

13. Hogy a *magyar hibákat*, vagy legalább igen sok magyar hibát, jól ismerte és javítani akarta, mindenki jól tudja. Részletekbe nem mehetünk, bármennyi sajátos érdekességgel kecsgetet is az ilyenirányú vizsgálódás. De megemlítjük, hogy e hibák legyőzéséhez a mély igazsággal és finom, érzékkel kifejtett általános érveléseken túl sokszor találunk finom, *konkrét* tanácsokat is, mint ahogy erre példát adtunk a magyar fizetni nem szeretés kérdésében.

14. E ponton hívjuk föl a magunk részéről is külön hangsúllyal a figyelmet az *önismeret* rendkívüli fontosságának hangsúlyozására. Az erre vonatkozó fejtegetések különösen szépen világítanak rá arra, hogy amikor Széchenyi egyfelől maga is osztozik a magyarság legtöbb jellegzetes személyiségjegyében, annyira, hogy bármely irányú megnyilatkozása sajátosan és vitathatatlanul magyar bélyegzettségű — amint ennek kimutatásához neveléstani vonatkozásokban e tanulmányunk hozzájárulni szeretett volna —, másfelől különös súllyal és objektív igazsággal képes felismerni a magyarság némely alapvető fogyatkozásait is így, amikor ő maga, saját egyéniségével is mintegy példázza a magyarság bizonyos jegyeit — még pl. a hangulatiakat, stb. is —, egyúttal több tekintetben valósággal *korrekcióját* is tudja adni a magyar szemé-

⁸ L. *Szekfü Gyula*: A mai Széchenyi, 22. l.

lyiség bizonyos fogvatkozásainak. Talán meglepőnek fog tetszeni állításunk, de a magunk magyarságismerete alapján úgy kell itélnünk, hogy Széchenyi talán még mélyebbről és teljesebben öntudatosítva, nagyobb bőségben és mélyebbről értelmezve tárja elénk a magyarság erőit, illetőleg a magyarságban mintegy ideálisan rejtőző, de teljessé ki nem bontakozott értékeket, semmint a fogvatkozásokat. Annyira magyar, hogy nem egy helyen valósággal érezhető rokonszenvvel emlékezik meg olyan, kétségtelenül rokonszenves magyar vonatkozásokról is, amelyekkel kapcsolatban szinte elvárnók a gáncsot, az *elitélést* is, mert ezek a jegyek a tárgyi valóság szerint a maguk részéről is súlyosan hibásak a viszonylagos magyar eredménytelenségben.

15. *Részlet*-érdekességekre nem térünk ki: ilyeneknek igen hosszú sorát volna lehetséges felvonultatnunk. Csak egyetlen példát említünk: Széchenyi nagy eréllyel szól a korai iskolai *egészségtan*-tanítás mellett, a *megelőzés* követelményeinek szellemében. Talán nem szükséges hozzátennünk: még ma is — bár bizonyára tisztelet érdemlő, de nem »okos« érvelésnek alapján — távol vagyunk attól, hogy Széchenyinek, korát és a máé is e pontban is megelőző igazságát teljesen és őszintén a magunkévá tettük volna az iskolai nevelő munkában.

Fejezzük be tanulmányunk e fejezetét Imre Sándor már említett alapvető jelentőségű munkájából vett néhány idézettel:

»Nem nevelési elmélet Széchenyi rendszere, de nagyszabású politikai terv, amely egészében, sőt egyes vonásaiban is egybeesik a nevelési rendszer elemeivel.« (112. l.) E mintegy látens nevelői rendszernek célja, Imre Sándor szerint, a nemzet egyéniségének kifejtése: biztosítás, megtartás és nemesítés, nemesebb kifejtés; irányító eszménye: a szabad magyar fejlődés, a folytonos tökéletesedés. »Nemzeti nevelés« ez »az egyének elismerése alapján«; az egyéni nevelés viszont a nemzet érdekében áll. A Széchenyi-féle nevelés lefolyásában egyénies, »hatásában pedig általános nemzetnevelés.« A nevelés eszközei közül Imre Sándor összefoglalása a következőket emeli ki: Szervezeti kérdések (így: nyilvános iskolában kell taníttatni a gyermekeket, — e tanításnak is bizonyos és érdekes magyar vonatkozásait látjuk), a nevelés rendszeres legyen, és Széchenyi az *önnevelés* rendkívüli fontosságára is felhívja a figyelmet.

V. Befejezés.

A magyar személyiségre vonatkozó kísérleti vizsgálatok arra az alapvető eredményre vezettek: a magyar népet *különösen érdemes* nevelni, egyfelől a bennrejlő gazdag és részben rendkívüli értéklehetőségeknél fogva, másfelől azért, mert a *magyar gyermek lelkiisége*, minden történeti szenvedés ellenére, szinte töretlenül mutatja még ma is a magyarság átöröklött, természetes, bízó és nemes vágyódású életerejét. Széchenyi is érezte, tudta ugyanezt. De ezt a népet *lehet* is nevelni, és pedig, *megfelelő* eszközökkel, különösebb nehézségek nélkül, sőt viszonylag inkább

könnyen: minden ponton, ahol őt tovább kellene kibontakoztatnunk, vagy ahol bizonyos átalakulásokra kellene bírunk, ehhez a *természetes alapot*, főleg a szükséges képességeket és energiát, továbbá a képességhasznosítás *értelmi eszközét* és a könnyen kibontakoztatható morális és általában magasrendű *eszményi célokhoz* való meleg hozzákapcsolódást mind megtalálhatjuk, illetőleg kifejleszthetjük a magyar lélekben. De nem tudta-e vajjon ugyanezt igen biztosan már Széchenyi is? Valósággal megdöbbenve olvassuk nála: »A magyar egy *gyermek* nép, most semmi, de *minden lehet*, mert lelki s testi erő rejtezik fiatal keblében.« A csak Európában ezeréves magyar nép — Széchenyinek oly mély és biztos megérzése szerint — minden külföldi és hazai hamis, pesszimista próféciák ellenére: »gyermek« nép, »fiatal« keblű nép. Kísérleti vizsgálataink eredményei, amint ezelőtt is már többször hangsúlyoztuk, egészen hasonló eredményre vezettek. Lényegében primitív, egészségesen bízó, hiszékeny, naiv és gátolatlan lendületű, nagy erő kifejtésére képes gyermeklélek még ma is a magyar. És hinnünk kell nekünk is: valóban »mindenre« képes lehet, ha megfelelő nevelői hatások bontakoztatják ki, és ha akaratát, nagyobb gyakorlati sikerre és eredményre vágyakozó törekvéssel, okosabban körültekintő alkalmazkodással, nagyobb egyetértő szervezettséggel és egyuttal következetes és tartós kitartással, állandóan tevékeny munkával — mind az önfegyelem, mind a gyakorlati alkalmazkodás terén, mind a termékeny erő kifejtés, termelő munkájában — megfelelően edzi meg. Érdemes nevelni, valóban az *egész emberiség* érdekében, hiszen az emberiség *szellemi kultúrája* számára a magyarság — amely a nyugati kultúra védelmében történelme folyamán annyit áldozott a *fizikai*, testi erő kifejtések terén — *még nem* tudta megtenni azt a *teremtő* szolgálatot, amelyre valóban képes. A magyar kutató a kísérleti vizsgálatok konkrét és újra meg újra igazolódó adatainak alapján jogosnak látja Széchenyinek a magyarság értékébe és a lehetséges *nagyfokú* továbbfejlesztettségbe vetett hitét és meggyőződését. A jövő magyar nevelés leglényege szerint egy a magyar lelkeséget és ennek értékeit jobban *felszabadító*, külső-belső gátlásokat lebontó, egyben a magyar személyiség bizonyos jegyeit nem megtörő, de helyesen »szublimáló«, a magyar energiát és akaratot egyirányúbbá és kitartóbbá egységes szerveztségben edző nevelés kell, hogy legyen, amelynek bizonyos vonatkozásokban (önmagával, másokkal, a szociális és nemzeti közösséggel, az életsikerrel, a gyakorlati, így az anyagi érvényesülés, az alkalmazkodás, stb. kérdéseivel szemben) állandó és nagyürelmű, hosszú nemzedékeken keresztül következetesen érvényesített átalakító erőt kell kifejtenie, hogy így a magyar értékeket jobb, eredményesebb érvényesülésre segítse. Ha azonban jobban megismerjük — és ha *minden* nevelő jobban megismeri — ezt a magyar lelkeséget és ha nevelésünket a Széchenyi személye és agitációja által is példázott szellemben és az ő példáján és eszményein ihletődve folytatni tudjuk, az áldozatos fáradozású és *önmagukat* is legyőző magyar nevelők munkájának eredményeképpen a fejlődésnek *be-*

láthatatlan jövő távlatai csillognak felénk. Munkájukat — az egész szentistváni magyarság, de az egész emberiség érdekében is — a magyarságnak eddig talán nem is sejtett fokú diadalmas jövő emelkedése jutalmazhatja meg.

Boda István.

FELSŐ OKTATÁSUNK ÉS A SZOCIÁLIS IRÁNYÚ SZAKKÉPZÉS.

I.

Egy évvel ezelőtt látott napvilágot a belügyminiszternek az egyetemi szociális tanfolyamok felállításáról szóló végrehajtási rendelete. Bizonyára érdeklődésre tart számot, hogy voltaképpen mit is jelent ez az intézkedés és mennyiben érinti felsőoktatásunk immáron mindinkább megoldást sürgető kérdését. Minthogy az egyetemi szociális tanfolyamokat a kormány a nép- és családvédelmi tevékenység eredményességének biztosítása érdekében állította fel, az Országos Szociális Felügyelőség, a Nép- és Családvédelmi Alap egyik szerve tevékenyen részt vett az előkészítő munkálatokban. Mint közvetlen tanúk tekinthetők tehát a Felügyelőség tagjai e felsőoktatásunk történetében figyelemreméltó esemény vizsgálatakor, sőt a belügyminiszter megbízásából az intézkedés előkészítőiként szerepeltek. Az alábbiakban elsősorban a magyar neveléstörténet számára kívánunk adatokat szolgáltatni azzal, hogy a rendelet végső megfogalmazásáig tartó utat vázlatosan ismertetjük (II.). Majd rátérünk magára a rendeletre (III.) és végül azokat a következményeket igyekszünk megállapítani, amelyek a szociális tanfolyamok mai szervezetéből a szociális irányú szakképzés jövőjére, valamint a magyar felsőoktatásra, szorosabban véve az egyetemi oktatásra nézve adódnak. (IV.).

II.

1. Az egyetemi szociális tanfolyamok szervezéséről szóló belügyminiszteri rendelet (az egyszerűség okáért ezt a továbbiakban *végrehajtási rendelet* néven említjük) az Országos Nép- és Családvédelmi Alap létesítéséről szóló 1940. évi XXIII. t. c.-ben foglaltak alapján született meg. E törvénycikk 5. szakasza 1. bekezdésének c) pontja a következőket mondja: »A minisztérium felhatalmaztatik, hogy a hazai egyetemek mellett és azokkal kapcsolatban szociális tanfolyamokat szervezhessen, azok sikeres elvégzését a közszolgálat egyes ágazataiban az alkalmaztatás előfeltételeként — az egyes jogszabályokban előírt előfeltételeken túlmenően is — rendelettel megszabhassa és a tanfolyamokon való részvételt a már közszolgálatban állók, vagy azok egyes csoportjai részére is kötelezővé tehesse.«

¹ A Magyar Paedagogiai Társaság 1942. október 17-iki felolvasó ülésén tartott előadás.